

Het paradijs verloren

Het paradijs verloren

John Milton

vertaald door Jules Grandgagnage

Schrijver: Jules Grandgagnage

Coverontwerp:

ISBN:

© Jules Grandgagnage 2023

Voorwoord

Paradise Lost is een episch gedicht in blank vers van de 17e-eeuwse Engelse dichter John Milton (1608-1674). De eerste versie, gepubliceerd in 1667, bestaat uit tien boeken met meer dan tienduizend versregels. Een tweede editie volgde in 1674, geordend in twaalf boeken (in navolging van Vergilius' Aeneis) met kleine herzieningen, en dat is de versie waarvan hier een vertaling is gemaakt. Paradise Lost wordt beschouwd als Miltons meesterwerk, en het hielp zijn reputatie als een van de grootste Engelse dichters aller tijden te bevestigen. Het gedicht gaat over het Bijbelse verhaal van de zondeval: de verleiding van Adam en Eva door de gevallen engel Satan en hun verdrijving uit de Hof van Eden.

John Milton was bijna zestig toen hij in 1667 zijn epos Paradise Lost publiceerde. Zijn biograaf John Aubrey (1626-1697) vertelt ons dat het gedicht rond 1658 werd begonnen en rond 1663 werd voltooid. Maar delen ervan zijn vrijwel zeker eerder geschreven, en de wortels ervan liggen in Miltons vroegste jeugd.

De Milton-specialist John Leonard merkt ook op dat Milton aanvankelijk niet van plan was een Bijbels epos te schrijven. Aangezien epen gewoonlijk over heldhaftige koningen en koninginnen (en met heidense goden) werden geschreven, nam Milton zich oorspronkelijk voor om zijn epos te baseren op een legendarische Saksische of Britse koning, zoals de legende van Koning Arthur. Nadat hij in 1652 blind was geworden, schreef Milton Paradise Lost geheel door het te dicteren aan schrijvers en vrienden.

Aan deze vertaling ben ik begonnen in 2021, vooral doordat ik zo gefascineerd was door Miltons episch meesterschap,

zijn ritme, verklanking en meeslepende vertelstijl. Zijn uiteindelijke keuze om stof uit de Bijbel te vertellen beviel me niet zo (ik ben niet zo vroom als Milton...), maar zijn schitterend taalgebruik en muzikaliteit maakte alles goed. Na het afwerken van het eerste 'Book' hield ik het even voor bekeken om andere dingen te gaan doen, maar Milton bleef aan me trekken, zodat ik na enkele maanden mijn vertaalwerk weer opnam. Ik was me ervan bewust dat er nog niet zoveel Nederlandstalige vertalers het hadden aangedurfd om dit 17e-eeuws Engels 'gedicht' van tienduizend versregels aan te pakken, wat mij extra stimuleerde om deze marathon verder te zetten. Voor de vertaling maakte ik gebruik van een tekst in publiek domein, te vinden op de Engelse Wikisource, van de editie uit 1674.

Bij het vertalen vond ik veel hulp bij het werk van vroegere vertalers zoals Jacobus van Zanten (1728), Lambert(us) Paludanus (1730), Ten Kate (1875), Alex Gutteling (Zang I-VI gepubliceerd in 1912; voltooid door Albert Verwey (Zang VII-XII), Wim Jonker (1993) en Peter Verstegen (2003). Ook de Franse vertaling van François-René de Chateaubriand uit 1861 bleek zeer nuttig. Verder las ik alles wat ik maar te pakken kon krijgen aan informatie en duiding online en offline over Miltons meesterwerk. Ik wil hier in het bijzonder de The John Milton Reading Room website vermelden die een rijkdom aan noten bevat met afwijkende betekenissen van het 17e-eeuwse Engels, uitweidingen over Miltons mythologisch universum en zijn theologische opvattingen.

Mijn vertaling houdt zich zo goed mogelijk aan versregels met vijf heffingen (pentameter) en de lengte en nummering is gelijk aan die van het originele gedicht van Milton, zodat de twee teksten kunnen worden vergeleken door ze naast elkaar te leggen. Ik hoop hiermee een stukje te hebben bijgedragen

aan de kennis van Miltons poëzie en Paradise Lost in het
bijzonder. Veel leesplezier,

Jules Grandgagnage,
27 juli 2023

Receptiegeschiedenis

Miltons in 1667 gepubliceerde *Paradise Lost* wordt geroemd als het beste en langste gedicht in de Engelse taal. Reeds zijn tijdgenoten, vriend en vijand, erkenden John Milton als een genie. Die reputatie zou de volgende 350 jaar echter onderhevig zijn aan sterke schommelingen.

Toen *Paradise Lost* in 1667 in Londen verscheen, was Milton uit de gratie geraakt. Slechts enkele maanden voor het herstel van de Stuart-monarchie in mei 1660 had hij een pamflet gepubliceerd waarin hij het koningschap aan de kaak stelde. Milton werd nu geminacht, zijn geschriften werden verbrand en hij werd zelfs opgesloten in de Tower of London, slechts ternauwernood ontsnappend aan executie op voorspraak van zijn collega-dichter Andrew Marvell. Dat zijn Bijbels epos niet bij iedereen in goede aarde zou vallen, had Milton zelf al voorzien. In Book VII schreef hij dat hij wenste dat zijn gedicht 'geschikt zou zijn voor het publiek, ook al zouden het er maar weinigen zijn' (VII.31). De overtuigde republikeinse schrijver kon bij koningsgezinden op weinig sympathie rekenen als aanhanger van Cromwell en verdediger van regicide en echtscheiding. Het feit dat het jaar voor publicatie Londen zwaar getroffen werd door pest en brand verklaarden de Bijbelvaste koningsgezinden als goddelijke straf voor dergelijke opvattingen onder republikeinen als Milton. Het mag dus niet minder dan een wonder heten dat diezelfde tegenstrevers hem nu alle lof toezwaaiden voor zijn indrukwekkend epos. Een van zijn belangrijkste critici en bewonderaars was John Dryden, die hem aanbood om van het lange gedicht een toneelstuk te maken. Hij kreeg Miltons toestemming om *The State of Innocence* (1671) op rijm te zetten en voerde als royalist enkele ingrijpende wijzigingen toe. Van Satan maakte Dryden

een koningsmoordenaar waarin het publiek Oliver Cromwell herkende. In zijn adaptatie (aanvankelijk bedoeld als libretto voor een opera) werd niet Adam, maar Satan sterker als protagonist benadrukt, vooral bedoeld om alle lasterlijke uitspraken over geloof en koning in het gedicht expliciet aan Satan toe te schrijven in plaats van aan Milton zelf.

De achttiende eeuw was een tijdperk van classicisme, en omdat Milton zijn epos naar klassieke modellen schreef, bewonderden de classici hem en probeerden ze hem te imiteren. Miltons poëtische stijl werd overigens geïmiteerd door zowat elke schrijver van verzen in de achttiende eeuw, en zijn versificatie stond model voor de dichters die zich losmaakten van de classicistische traditie van de achttiende eeuw. Dichters die zijn poëzie in blank vers als model namen waren onder meer John Philips (*'Splendid Shilling'*), James Thompson (*'Seasons'*), en Thomas Warton (*'Pleasures of Melancholy'*). Het bleef echter niet altijd bij imiteren. Net als Dryden dachten sommigen in de 18e eeuw beter werk te kunnen leveren dan het origineel. Zo bracht een zekere Richard Bentley in 1732 een 'verbeterd' stuk' uit omdat volgens hem Miltons epos vol logische en andere fouten zat, een onderneming die de gevierde dichter Alexander Pope zou ridiculiseren in een van zijn uitgaven van zijn satire *'The Dunciad'*. Hoewel erg kritisch op Miltons interpretatie van de val van de mens, maakte de Engelse dichter en grafisch kunstenaar William Blake adembenemend mooie illustraties voor een editie uit 1808 van John Miltons *Paradise Lost*.

Door de 19e-eeuwse romantische dichters in Engeland als Coleridge en Wordsworth werd Milton weer op handen gedragen en was er vooral aandacht voor de rebelse, passionele figuur van Satan. Met name Wordsworth was een groot bewonderaar, en wijdde zelfs in 1802 een petrarkisch sonnet aan zijn idool: *'Milton, thou shouldst be living at this*

hour'. Lord Byron was wat terughoudender omdat hij niet zo hield van blank vers.

De 20e eeuw bracht ons de 'Milton Controversy', waarin zijn nalatenschap fel werd bestreden. Tot zijn tegenstanders behoorden de modernistische dichters T.S. Eliot en Ezra Pound, die schreven dat "Milton het ergste soort vergif is", terwijl steun kwam van zowel vrome christenen zoals CS Lewis als van de kant van atheïsten zoals William Empson, voor wie "De reden waarom de gedicht zo goed is, is dat het God zo slecht maakt".

Miltons controversiële meesterwerk blijft tot op heden de gemoederen beroeren. Men kan als lezer moeilijk onbewogen blijven door zulk dichterlijke virtuositeit, ongeacht of men gelovig is of de meest obstinate godloochenaar. Misschien is dat wel de tijdloze en blijvende sterkte van dit epos waardoor het, zoals Milton zelf zei, steeds wel een publiek zal vinden hoewel het er maar weinig zullen zijn. Zelfs na meer dan 350 jaar werd ik overdonderd door Miltons verbeelding, passie, stijl en eruditie. Ik overdrijf niet als ik beweer dat ik deze vertaling met liefde heb gemaakt.

Jules Grandgagnage
3 augustus 2023

Boek 1

SAMENVATTING EERSTE BOEK ('The Argument')

"Dit eerste boek introduceert het hele onderwerp van de ongehoorzaamheid van de mens en het verlies van het Paradijs waarin hij was geplaatst. De hoofdoorzaak van zijn val was de slang, of liever Satan, vermomd als een slang. Hij kwam in opstand tegen God en met de vele regimenten engelen die hij aan zijn zijde had getrokken, werd hij door God uit de hemel verbannen naar de grote diepte. Vervolgens toont het gedicht Satan en zijn engelen na hun val in de hel, die hier niet wordt beschreven als in het centrum van de aarde (want men moet zich voorstellen dat hemel en aarde nog niet zijn gemaakt, en zeker niet vervloekt) maar in een plaats van totale duisternis die de toepasselijke naam Chaos draagt. Hier liggen Satan en zijn engelen op het brandende meer, verbijsterd om wat hen is overkomen. Na een tijdje herpakt Satan zich en roept zijn hoogste leiders op, waarna ze hun ellendige val bespreken. Satan wekt de rest van zijn legers, die zich in dezelfde ellendige staat bevonden. Ze staan op, en hun aantallen, slagorde en de namen van hun voornaamste bevelhebbers worden bekendgemaakt. Satan spreekt tot hen en troost hen met de hoop de hemel te heroveren, maar vertelt ook over een nieuwe wereld en een nieuw soort schepsel dat zal worden gecreëerd volgens een oude profetie en geruchten in de hemel (omdat de mening van veel wijze mannen is dat engelen lang vóór de schepping van de aarde bestonden). Om de waarheid van deze profetie te achterhalen en te beslissen wat eraan te doen, roept hij een voltallige raad bijeen, die al zijn bondgenoten bijwonen. Pandemonium, het paleis van Satan, wordt snel vanuit de put opgericht en de heren van de hel ontmoeten elkaar in een conclaaf.

Zing over d' eerste zonde van de mens
 en hoe de vrucht van de verboden boom
 dood en verdriet bracht in de wereld en het
 verlies van Eden, tot een groter Mens¹
 herstel bracht van 't gezegend paradijs;
 Bezing dit, Muze, die op de heilige top
 van Choreb of Sinai een herder bezielde
 die 't uitverkoren zaad voor 't eerst onthulde²
 hoe uit de chaos van het begin de hemel³
 en de aarde oprees, of, zo u wil,
 10 op Sions heuvel, en hoe Sions beek⁴
 op Gods bevel daar sneller vloei­de; aldaar
 roep ik uw hulp in voor mijn gedurfde lied;
 Een zang die boven Pindus' top zal stijgen
 en daar zijn lied in boude vlucht laat klinken,
 in alles overtreffend rijm of proza;
 En U, O Hemelgeest, die het zuivere hart
 veel meer van waarde acht dan alle tempels,
 Leer me, U hebt de kennis van het begin
 en spreidde uw wijdse vleugels over het Niets
 20 als een duif die broedt en zwanger maakt;⁵
 Verlicht in mij wat duister is, verhef
 wat in mij laag, verdorven is, versterk
 de kracht van mijn woorden zodat zij Gods plan
 verklaren in het licht van zijn voorzienigheid,
 zodat de mens begrijpt wat Hij verlangt.

---

¹ 'een groter mens: Jezus, de verlosser

² Het uitverkoren zaad=het volk van Israël (Exodus 19-20)

³ De Chaos: Milton neemt hier een controversieel standpunt in tegenover de schepping ex nihilo (uit het Niets)

⁴ Sion wordt in de Hebreeuwse Bijbel gebruikt als synoniem voor Jeruzalem

⁵ De Heilige Geest verschijnt in het Nieuwe Testament als een duif (Johannes 1:32). Met zwanger maakt lijkt Milton te willen zeggen dat de Heilige Geest zich verenigde met de ongevormde materie van de Chaos.

Zeg eerst — want niets onttrekt zich aan uw oog,
in hemel of in het diepste van de hel —
wat Adam en Eva, in hun gelukkige staat
van opperste hemelse gunst toch heeft bewogen
30 om hun schepper zo af te vallen, zijn wil
te schenden om één enkele ontzegging;
Wie verleidde hen tot rebellie?
Dat hels serpent was het dat hen bedroog,
door nijd en blinde wraakzucht opgestookt,
ons aller moeder voorloog, en wiens trots
zijn eigen val teweegbracht, uit de hemel
werd verjaagd met de rebelse engelen
die hem steunden in zijn ambitie
om d' hoogste God in glorie te overtreffen;
40 Gods gelijke waande hij zich, Diens troon
en monarchie waren zijn opperste doel.
De hemel ontbrandde hij in ijdele strijd,
zich trots verzettend tot de Almachtige
hem brandend uit de hoge hemel wierp,
zijn bodemloze neergang tegemoet;
In adamantine ketenen geboeid,⁶
zou hij eeuwig schroeien in 't wrekend vuur,
hij, die zich verstoutte God te tarten.

Negen dagen en nachten lag hij
50 met zijn afgrijselijke horde, verslagen
wentelend in een kolk van razend vuur,
eeuwig vervloekt, hoewel onsterfelijk.
Zijn gramschap laaide hoger op dan 't vuur
dat hem omringde, om het verloren geluk
en het oneindig lijden dat hem kwelde.
Met ogen vol nijd blikte hij in 't rond,
en zag de ellende aan met groeiende haat.

---

⁶ Adamantine/adamant: een term die verwijst naar een hard materiaal, zoals diamant.

Meteen ziet hij met verre engelenblik
 de verlaten en verwoeste plek,
 60 Een gruwelkerker, aan alle kanten rond,
 Een grote oven met vlammen zonder licht
 waar het leed van deze vreselijke oorden
 slechts zichtbaar wordt gemaakt door duisternis;
 Hij overziet een vlakke van verdriet
 en treurende schaduwen die rusteloos dwalen,
 zonder hoop, waar eeuwige foltering kwelt ⁷
 en een woeste vlammenzee zich voedt
 met altijd brandende, onverteerde zwavel.
 Zo'n plaats heeft d' Eeuwige God voor hen bereid
 70 die tegen Hem in opstand kwamen: in het duister,
 zo ver van Hem verwijderd dat Zijn Licht
 hen niet bereikte: driemaal d' afstand van Zijn
 Centrum tot de uiterste pool lag hun gevang.
 Hoe ongelijk aan 't oord dat z' eens bewoonden!
 De metgezellen van zijn Val ziet hij,
 belaagd door vloed en stormen van wervelend vuur,
 met naast zich, in macht en zonde schier gelijk,
 in woeste wenteling één die lang nadien
 in Palestina Beëlzebub zou heten.
 80 Hem sprak de Aartsvijand (bekend als Satan ⁸
 in de hemel) de gruwelijke stilte verbrekend
 met boude woorden aan en begon: —
 "Als jij het bent, maar na je val zo anders
 dan wie je was in het blijde Rijk van Licht,
 helderder dan de myriaden sterren —
 Hij die eens in onderling beraad
 als mijn gelijke in elke onderneming
 hoop en glorie met mij deelde, moet nu,

---

⁷ Zonder hoop": zoals in Dantes Inferno: ""Laat alle hoop varen, gij die binnentreedt!"

⁸ Oorspronkelijk Lucifer, "brenger van licht", werd zijn naam in de hemel veranderd in Satan, "vijand" of "tegenstander".

steeds vereend met mij, de ellende van
90 de ondergang proeven. In welke afgrond
vielen wij, en vanop welke hoogte!
Hoeveel sterker bleek Hij met Zijn donder
wiens krachtige armen wij toen niet konden kennen?
Toch zwicht ik niet voor wat die overwinnaar
in zijn woede kan doen, noch heb ik berouw
of wil ik iets veranderen aan mijn doel,
gevoed door haat voor wie mij onrecht deed.
Die m' ertoe dreef de Machtige te bestrijden
En in die strijd ontelbare gewapende geesten
100 aantrok die Hem durfden te verachten:
Ze gaven de voorkeur aan mij boven Hem, aldus
Zijn opperste macht met tegenmacht uitdagend;
In onzekere strijd, in d' hemelvlakten
schudden ze aan Zijn troon. Eén veldslag verloren?
Niet alles — de wil geeft zich nooit gewonnen,
noch de haat en vastberadenheid
om zich te wreken met moed die nooit zal zwichten:
Wat nog zal nooit aan Hem onderworpen worden?
Die roem zal Hij mij nooit kunnen ontrukken;
110 Een knieval doen en smeken om genade
en Zijn Goddelijke Macht vereren, Hij die
door deze schrikbarende arm onlangs nog vreesde
voor Zijn Troon — het zou verwerpelijk zijn;
In blaam en schande erger dan mijn Val;
De godgelijke kracht die 't lot mij gaf
en d' hemelse substantie van mijn wezen
kan niet vergaan, en de voorbije slag
bewees dat wij in wapens en beleid
Zijn gelijke zijn, en deze oorlog
120 kunnen winnen, door sluwheid of geweld,
van onze onverzoenlijk grote Vijand,
die zich nu in zijn triomf verheugt
tiran te zijn over alle hemelen."

Zo sprak de gevallen Engel, hoewel in pijn,
luid snoevend maar gekweld door diepe wanhoop;
Meteen antwoordde zijn onverschrokken kompaan:

"O Vorst, O Heerser van zovele tronen! ⁹

die de serafijnen ten oorlog voerde
en in ontzaglijke daden de eeuwige Koning
130 van de hemel in gevaar bracht
en onbevreesd Zijn opperste macht uittestte,
hetzij door geweld, toeval of het lot.
Maar al te goed besef ik wat er gebeurde:
de ondergang en 't smadelijk verlies
die ons de hemel kostten; en hoe Gods
gruwelijke kracht ons verpletterde;
voor zover Goden en hemelse wezens
kunnen vergaan: want geest en hart blijven
onoverwinnelijk en krachten keren terug,
140 al doofde de vlam van ons heil en geluk nu uit
verzwolgen door ellende zonder einde.
Maar wie weet liet onze Overwinnaar
(in wiens almacht ik nu geloof, alleen dan
was het mogelijk ons leger te verslaan)
onze geest en ons hart intact,
zodat we intenser en langer zouden lijden,
Zo kunnen we zijn wraakzuchtige toorn bevredigen,
en Hem naar oorlogsrecht dienen als slaaf
Wat hij ook van ons verlangt, hetzij
150 Hier te werken in het vuur van Hades,
of als Zijn bodes in deze sombere diepten?
Wat zou het ons dan baten kracht te hebben
of onsterfelijk te zijn als wij
eeuwigdurende straf moeten ondergaan?"

Snel kwam het antwoord van de Aartsdemon:

---

⁹ Verwijst naar de negen rangen in de hiërarchie van engelen, drie in elk van de drie sferen. Serafijnen zijn de hoogste en Tronen derde na de Cherubijnen.

"Gevallen cherub, in handelen of in lijden
brengt zwakheid slechts ellende, maar wees verzekerd:
Nooit was het onze taak om goed te doen:
Steeds was kwaad doen onze enige vreugde,
160 omdat 't zich kant tegen Zijn Hoogste Wil
die wij bestrijden. Als Zijn Voorzienigheid
dan toch het goed wil halen uit ons kwaad
is het onze plicht om dit weer om te keren,
zodat terug kwaad kan groeien uit het goede;
Al we daar vaak in slagen, zal Hij misschien
daaronder lijden en, zo ik me niet vergis,
Zijn diepste plannen van hun doel doen wijken.
Maar zie! De boze Triomfator gebiedt
Zijn wraakengelen naar de hemelpoort
170 terug te keren nu de hagelstorm
die ons vallend trof is gekalmeerd;
Nu de vurige golven die ons wachtten
in de hemelafgrond zijn verstild;
Nu de donder, gevleugeld met rode bliksem
zijn laatste pijl verschoot en zijn gebrul
niet langer de mateloze diepte verstoort.
Onze vijand schenkt ons, uit minachting of
verzadigde woede, deze te grijpen kans!
Zie je die droge, verlaten en woeste vlakke,
180 oord van woestenij, beroofd van licht,
behalve de bleke, angstaanjagende gloed
van blauwzwarte vlammen? Daarheen gaan we,
de vlammenzee met vurige tongen ontvluchtend;
Rusten, indien rust daar mogelijk is;
Terwijl we onze gekwelde legioenen verzamelen,
bedenken we hoe we voortaan onze vijand
het hardst kunnen treffen, hoe we deze
catastrofe te boven kunnen komen,
en welke kracht uit nieuwe hoop kan groeien;
190 Zo niet, welke volharding uit wanhoop ontstaat."

Zo sprak Satan tot wie naast hem lag,
 met opgeheven hoofd boven de golf
 en fonkelende ogen, zijn lichaam liggend
 op de vloed, lang uitgestrekt,
 Menige roeden mat hij, in omvang gelijk ¹⁰
 aan de grootste monsters uit de fabels,
 Titaans, uit aarde geboren, in strijd met Zeus,
 Briareos of Typhoeus, een hol bewonend
 bij het oude Tarsus, of het zeemonster
 200 Leviathan, de grootste van Gods schepsels
 die de oceanen ooit doorzwom.
 Vaak rust het beest uit in het Noorse schuim;
 de schipper van een bootje, verdwaald in duisternis,
 hield hem, volgens zeelui, eens voor een eiland,
 Zijn anker gehaakt in de geschubde huid
 meerde hij aan lij, terwijl de nacht de zee
 omhulde en de verlangde dag uitstelde.
 Zo lag de enorme Aartsvijand geketend
 op het brandende meer; zonder de Wil
 210 van de Almachtige had hij zijn hoofd
 niet één keer kunnen heffen uit de poel;
 Zonder de toestemming van de heersende Hemel
 had hij zijn duister plan niet kunnen vormen
 en zijn pad kiezen naar verdoemenis
 door anderen kwaad te doen, om woedend te zien
 hoe zijn slechtheid uiteindelijk oneindige goedheid,
 genade en barmhartigheid laat vloeien
 op wie hij had verleid, en op zichzelf.
 drievoudige verwarring, toorn en wraak.
 220 Plotseling rijst zijn machtige gestalte
 op vanuit de poel, de vlammentongen
 buigend met zijn hand, het golvend vuur
 teruggedrijvend in het gruwelijke dal.

---

¹⁰ Roede: een oude lengtemaat die van plaats tot plaats verschilde.

In brede vlucht slaat hij zijn vleugels uit,
wiekend door de donkere lucht die zijn
ongewone gewicht moet dragen, tot hij
neerstrijkt op droog land, zo het land mag heten
dat brandt met vast en niet met vloeibaar vuur,
En van een kleur zoals verschijnt wanneer
230 de kracht van onderaardse winden een heuvel
van Pelorus meevoert of een brok¹¹
afscheurt van de donderende Etna
wiens brandbare ingewanden het vuur ontvangen,
verdamp't de wind voeden met minerale woede¹²
en een verschroeide bodem achterlaten
in stank en rook. Zo was de rustplaats die
de voetzool van de onzalige vond. Hem volgde
zijn lotgenoot; beiden de Styx ontvloden¹³
als goden: op eigen herwonnen kracht vertrouwend,
240 en niet ontvangen als opperste hemelse gunst.
"Is dit het oord, de bodem, het klimaat,"
sprak Satan verloren, "de woonplaats die ons toevalt
in ruil voor de Hemel? — droevige duisternis
in plaats van hemels licht? Het zij zo, daar Hij
als soeverein naar willekeur beslist
wat juist is: 't is best ver weg te zijn van Hem die,
aan ons gelijk in rede, met machtsvertoon
gelijken dwingt tot buigen voor Zijn Wil.
Vaarwel dus, lieflijke velden! Welkom gruwel!¹⁴
250 Heil, helse wereld! Diep inferno,
Ontvang uw nieuwe meester —wiens geest door tijd

---

¹¹ Pelorus verwijst naar de actieve vulkaan Etna op Sicilië.

¹² De mineralen uit de berg worden verdamp't door het vuur en met de wind meegevoerd.

¹³ Styx: in de Griekse mythologie de rivier die de bovenwereld of aarde scheidt van de onderwereld of Hades.

¹⁴ "Lieflijke velden": Elyseïsche velden in Elysion, verblijfplaats van de gelukzaligen, een soort hemel.

noch plaats kan worden gedwongen te veranderen.
Die vaste geest is op zichzelf een plaats
die hemel tot hel en hel tot hemel maakt.
Wat geeft het waar ik ben? Ik blijf dezelfde
en wat ik moet zijn, niet minder dan degene
die aan de donder zijn grote macht ontleent!
Hier zijn we vrij; de Almachtige bouwde hier niets
waarvoor hij ons uit afgunst weg zou jagen:

260 Hier kunnen we in vrede heersen; die keuze
is waard om na te streven, al is het in hel:
Beter een heerser in hel dan een knecht in de hemel!
Maar waarom liggen nog in gindse poel,
onze getrouwen, deelgenoten in 't verlies,
verbijsterd en vergeten, en roepen we ze niet
om hier hun leed en lot met ons te delen
in dit onzalige oord? Om nog één keer
de wapens op te nemen en te trachten
de hemel te winnen of meer in de hel te verliezen?"

270 Zo sprak Satan en zo antwoordde Beëlzebub:
"Aanvoerder van dit schitterend leger dat niemand
zou kunnen verslaan buiten de Almachtige!
Eens ze die stem horen, worden ze vervuld
van hoop en vertrouwen in gevaar — zo vaak
gehoord wanneer de strijd het hevigst woedde
en onze gelederen dreigden te breken,
was dit hun meest geruststellend signaal —
Hoewel ze nu uitgeput en kruipend
op dat gindse meer van vuur liggen
280 zoals wij toen, verbijsterd en verstomd;
geen wonder, na zulke val van grote hoogte!"

Nauwelijks zweeg hij, of de duivelse leider
begaf zich naar het strand, zijn zware schild,
groot, rond, gestaald in sterrenvuur
op zijn rug gezwaaid, de wijde schijf
hing aan zijn schouders als de maan, wier omtrek

de Toscaanse geleerde met zijn kijker¹⁵
's avonds vanop Fiesoles top kan zien,¹⁶
of in Valdarno, op zoek naar nieuwe landen,¹⁷
290 rivieren of bergen in haar vlekkelijke ronding.
Zijn speer — waarbij de hoogste pijnboom, gekapt
op Noorse heuvels als mast bestemd voor 't schip
van een admiraal, een twijg leek —
diende hem tot steun bij het moeizaam stappen
over de hete mergel: hoe verschillend
van het hemelse azuur! Verzengende hitte
van 't vuurgewelf kwelde hem, maar niettemin¹⁸
hield hij vol en verbeet de pijn
tot hij de rand van de vuurzee bereikte
300 en zijn engelscharen toesprak die,
bedwelmd als een hoop gevallen bladeren¹⁹
die beken van Vallombrosa bedekken²⁰
onder de kruinen van het Etrurisch woud,
of zegge, verspreid over de Rode Zee²¹
als toen Orion winden wapende en golven²²
Busiris en zijn ruitery verzwoegen²³

---

¹⁵ Toscaans geleerde: Galileo (1564-1642). Milton bezocht hem en zag zijn telescoop in Valdarno, in de vallei van de Arno.

¹⁶ Fiesole: een heuvelstadje in de buurt van Florence.

¹⁷ Valdarno: de vallei van de Arno.

¹⁸ Verwijst naar het bolvormige gebied rond de hel; "negenvoudig" verwijst naar de negen cirkels van de Styx rond de onderwereld, en "poorten van brandende adamant" '(of diamant) herinneren aan de zuilen van Vergilius rond de poorten van Tartarus.

¹⁹ Gevallen herfstbladeren werden in klassieke epen vaak geassocieerd met doden.

²⁰ Vallombrosa: een vallei nabij Florence, befaamd om haar schaduwrijkheid.

²¹ Zegge: mogelijk bedoelt Milton met 'sedge' zeewier.

²² Orion: sterrenbeeld, zoals in Vergilius' Aeneis geassocieerd met storm.

²³ Busiris: Faraó die de Israëlieten achtervolgde over de Rode Zee en verdronk door de terugkerende zee.

toen die in hun perfide haat het volk
van Israël vervolgden tot aan de kust
en het water bezaaid was met lijken
310 tussen gebroken strijdswagenwielen.
Zo lag zijn hellschaar op de vloed verstrooid,
verworpen en verward door het wrede lot.

Hij riep zo luid dat alle holle diepten
der hel zijn stem weergalmden: "Prinsen, heersers,
krijgers, bloemen van een verloren hemel,
Als zulke verbijstering eeuwige geesten
in zijn greep kan krijgen, vraag ik me af:
Hebben jullie deze plaats uitgekozen
om je vermoeide deugd na harde strijd
320 te pozen als in een hemelse vallei?
Of zwoer je in deze schandelijke houding
je veroveraar te eren die cherubs
en serafs ziet wentelen in de vloed
met wapens en standaarden verstrooid,
tot vanuit de hemelpoort zijn volgers
voordeel zien en dalend ons vertrappen,
in onze zwakte, of met bliksemschichten
op de bodem spietsen van deze kolk?
Ontwaak, sta op, of wees voorgoed gevallen!"

330 Beschaamd hoorden ze toe, en strekten haastig
hun vleugels, als wachters die tijdens hun dienst slapend
betrap worden door wie ze het meeste vrezen
verward rechtveren om aan het werk gaan.
Ze waren zich zeer bewust van hun conditie
en voelden nog steeds elke hevige pijn;
Toch bracht weldra de stem van hun leider
tallozen in beweging. Alsof Mozes'
machtige staf in de donkere dagen
van Egypte, zwaaiend aan de oever,
340 een zwarte wolk sprinkhanen opriep
die door Eurus gedragen Farao's rijk

en alle landen van de Nijl verduisterde;
Zo talloos was het boze engelschaar,
zwevend op wieken onder het helledak,
Omhoog, omlaag, alom de felle vuren;
tot hun sultan zijn geheven speer
als teken zwaaide om hun koers te sturen,
en zij in evenwicht op 't vaste sulfer
landden en de hele vlakke vulden:

- 350 Een menigte groter dan het volkrijk Noorden
ooit had geschud uit zijn bevroren schoot,
toen zij de Rijn en Donau overstaken
en hun barbaarse zonen zich verspreidden
voorbij Gibraltar en het Lybisch zand.
Terstond haastten zich van elke groep
en eskadron de leiders naar hem toe,
hun grote leider, — goddelijke gedaanten,
de mens ver overtreffend in prinselijke
waardigheid; Machten die in de hemel
360 troonden, nu geschrapd uit d' hemelse boeken
zonder herinnering in 't Levensboek
om hun opstandigheid. Hun nieuwe namen,
onder Eva's zonen nog niet bekend,
kregen ze toen ze over de aarde doolden
onder de mensen die God op de proef wilde stellen;
Met valsheden en leugens verleidden zij
de mens om aan hun Schepper te verzaken
en de onzichtbare Glorie die hen maakte
te ruilen voor de beeltenis van een dier,
370 vereerd met pracht en praal, en opgesmukt
met goud en vrolijk ritueel; En duivels
om als barbaarse goden te aanbidden.
Toen waren ze onder vele namen bekend
als afgoden in de hele heidense wereld.²⁴

---

²⁴ De gevallen engelen werden dus later door zondige mensen als

Zeg mij, o Muze, hun namen, toen bekend,
 Wie eerst, wie laatst opstond uit de sluimer
 van dat vurig bed toen hun keizer
 hen riep als naasten in rang naar 't barre strand,
 terwijl de naamloze massa achterbleef?

380 De hoogsten die uit het hellegat opstegen
 waren zij die aasden op aardse prooien
 en hun zetels lang daarna zelfs
 naast Gods hoogste troon durfden plaatsen,
 hun altaar bij dat van Hem werden zij goden
 vereerd in vele landen, Jehova's donder
 trotserend, tronend tussen de Cherubim;
 Ze plaatsten zowaar binnen Zijn Heiligdommen
 hun schandelijke heidense tabernakels;
 Zo schonden ze Zijn heilige ritens en feesten,

390 Zijn Licht aanvallend met hun duisternis.
 Eerst was er schrikking Moloch, door zijn offers ²⁵
 besmeurd met bloed en tranen van ouders; de kretes
 van hun kinderen door drums en tamboerijnen
 overstemd toen ze door het vuur liepen
 naar het beeld dat de ammonieten ²⁶
 vereerden in Rabba's waterachtige vlakte,²⁷
 in Argob en in Basan, tot aan de stroom²⁸
 van het verre Arnon. Nog niet voldaan
 door zo'n vermetel nabuurschap, verleidde hij

400 de wijze Salomon tot het bouwen
 van zijn tempel in 't aanzicht van Gods huis,
 op die infame heuvel, van Hinnoms lieflijk ²⁹

---

heidense goden vereerd.

²⁵Moloch: een Kanaänitische god in de Hebreeuwse Bijbel, berucht om zijn kinderoffers.

²⁶ Ammonieten: een niet-Hebreeuws volk uit het Midden-Oosten ten tijde van het Oude Testament.

²⁷ Rabba: toenmalige hoofdstad der Ammonieten in het huidige Jordanië.

²⁸ Argob: de landen ten oosten van de Dode Zee, nu Jordanië.

dal zijn bidplaats makend, nu Tophet
of zwart Gehenna genoemd, een aardse hel.

Dan schunnige Kamos, de schrik van Moabs zonen ³⁰
van Aroar tot Nebo en de wildernis³¹
van zuidelijk Abarim, in Hesebon ³²
en Horonaim, Seons rijk voorbij³³
het bloemendal van wijnrankrijk Sibma,³⁴

410 en Eleale tot aan de Dode Zee:

Ook Peor was zijn naam toen hij in Sittim
Israëlieten op weg naar Kanaän verleidde
tot wulpse riten, wat ze zouden bekopen.
Van daaruit verspreidde hij zijn orgieën verder;
Tot aan de Olijfberg in Molochs schandelijk woud
verhardde lust tot haat door zijn gruweldaad,
tot Josia ze naar de hel verdreef.³⁵

Met hen kwamen twee die in de streek
tussen de grensrivier - de oude Eufraat -
420 en de beek tussen Syrië en Egypte
de namen Baäls en Astartes droegen —
't zij vrouwelijk of mannelijk, want geesten
kunnen naar believen beide zijn;
zo zacht en ongevormd is hun essentie,
vrij van gewrichten en ledematen,

---

²⁹ Hinnom of Gehinnom: de vallei der verdoemden, waar Moloch met mensenoffers werd aanbeden.

³⁰ Kamos: een Moabitische godheid voor wie Salomo een heiligdom bouwde.

³¹ Nebo: een zuidelijke Moabitische stad; ook de naam van de berg vanwaar Mozes voor het eerst een glimp opving van het beloofde land Kanaän.

³² Abarim: heuvel van Westelijk Moab, met uitzicht op de Jordaan en de Dode Zee.

³³ Hesbon en Horonaim waren Amoritische steden.

³⁴ Sibma: regio ten oosten van de Jordaan bekend om zijn wijn. Elealeh is een nabijgelegen stad.

³⁵ Josia: koning van het koninkrijk Juda van ca. 640 v.Chr. tot 609 v.Chr.

noch gebouwd op broze kracht van botten;
 Als het logge vlees, maar in een vorm naar keuze,
 Groter of kleiner, lichter of donkerder,
 richten zij zich op hun verheven taken,
 430 gewijd aan liefde of aan vijandschap.
 Voor hen verloochende 't volk van Israël vaak
 zijn Levende Kracht, en liet Zijn wettig altaar
 onbezocht om zich te buigen voor
 hun beestachtige goden, hun hoofd in de strijd
 nog lager buigend voor de speer van
 verachtelijke vijanden. Met hen
 kwam Astoreth, met maansikkelhorens,
 —Astarte, Fenicisch hemelkoningin —
 Bij maanlicht wordt haar schitterend beeld door maagden
 440 uit Sidon in liederen en geloften bezongen;³⁶
 Ook in Sion, op de berg der schande,
 werd zij vereerd waar haar tempel stond,
 gebouwd door de vrouwenzieke koning,
 die, verleid door haar dienaressen,
 voor afgodsbeelden bezweek. Dan Tammuz,
 wiens jaarlijks sterven in Libanon werd beweend
 door Fenicische meisjes, die treurend om zijn lot
 de hele zomer liefdesliedjes zongen,
 terwijl de gladde rivier Adonis, roodvloeiend —³⁷
 450 naar men dacht door het bloed van zijn wonde —
 van zijn geboorteros naar zee vloei-
 dit liefdesverhaal wond Sions maagden zo op
 dat zij, zo zag Ezeziel in zijn visioen
 over Juda's dwalende afgoderij,
 de wulpsheid van hun zedeloze passies
 zelfs botvierden in de heilige poort.
 Toen kwam er een die rouwde sinds de tijd

---

³⁶ Sion of Zion: Israëls beloofde land.

³⁷ Adonis: de Libanese rivier Adonis, rood van de modder in de zomer.

dat men de buitgemaakte ark in zijn
tempel had gezet, en zijn beeld
460 onteerde met afgebroken hoofd en handen:
Zijn naam was Dagon, een zeemonster, bovenaan mens,³⁸
onderaan vis, die zijn tempel bouwde
hoog in Azotus, alom gevreesd³⁹
langs Palestijnse kusten, in Gath en Askelon
en aan de grens van Akkaron en Gaza.
Hem volgde Rimmon, met zijn bekoorlijke zetel⁴⁰
in 't schone Damascus, op de vruchtbare oevers⁴¹
van Parpar en Abbana's heldere stromen.
Ook hij had zich tegen Gods Huis gekeerd:
470 verloor eens een melaatse en won een vorst;⁴²
Achaz, zijn dwaze overwinnaar, lokte hij weg
van Gods altaar om het te ruilen voor
een Syrisch offerblok, waar hij goden
vereerde die hij pas had overwonnen
en zijn verfoeilijke offerandes brandden.
Vervolgens verscheen een kliek oude befaamden —
Osiris, Isis, Horus en hun gevolg —
in monsterlijke gedaantes die met magie

---

³⁸ Dagon: Filistijnse zeegod. Toen de Filistijnen de ark van de Heer veroverden en in de tempel van Dagon plaatsten, werd het beeld de volgende ochtend in stukken gehakt teruggevonden.

³⁹ Azotus, Asdod waren samen met Askelon en Ekron drie van de vijf belangrijkste steden van Filistea; de andere waren Gath en Gaza.

⁴⁰ Rimmon: Hadad, de noordwestelijke Semitische god van het weer.

⁴¹ Damascus: hoofdstad van Syrië.

⁴² Een melaatse die hij ooit verloor: Toen de profeet Elisa de Syrische Naäman vertelde dat baden in de Jordaan zijn melaatsheid zou genezen, reageerde Naäman spottend met de vraag: "Zijn Abana en Parpar, rivieren van Damascus, niet schoner dan al het water van Israël?" Toen hij later in de Jordaan baadde en genezen was, aanbad hij de God van Israël. Israëls koning Achaz bouwde echter een altaar voor Rimmon.

het dolle Egypte en zijn priesters dwongen
 480 hun dwalende goden in dierenvorm te zoeken
 en niet in mensengedaante. Israël
 ontkwam niet aan besmetting: zij smolten geleend
 goud voor het kalf van Horeb. De opstandige vorst
 verdubbelde die zonde in Dan en Bethel,
 de schepper als een grazend rund afbeeldend —
 Jehova, die in één nacht, Egypte doorkruisend,
 met één enkele slag hun blatende goden
 samen met de eerstelingen doodde!
 Als laatste kwam Belial, een sluyer geest⁴³
 490 viel nooit uit de hemel, en geeneen
 die het kwade meer beminde om het kwade.
 Hij had geen eigen tempel of rokend altaar;
 toch toefde niemand meer in tempels waar
 priesters aan God verzaakten, als Eli's zoons,
 die met geweld en lust Gods huis vulden!
 Hij heerst in koningshoven en paleizen,
 en in wellustige steden waar het rumoer
 van liederlijkheid boven de torens uitstijgt,
 Wanneer de nacht de straten verduistert, verschijnen
 500 Belials zonen, vol schaamteloosheid en wijn,
 uit op de hoogste schande, geweld en pijn.
 Getuige Sodoms straten, toen 's nachts in Gibea
 een gastvrije deur een vrouw blootstelde,
 aan 't mannelijk gespuis om erger te voorkomen!
 Dit waren de eersten, in rang en in macht;
 De anderen, hoewel roemrijk, waren te talrijk:
 Ionische goden —uit Javans zaad ontsproten,⁴⁴
 als goden vereerd, hoewel later dan
 Hemel en Aarde, gewaande ouders; — Titan,⁴⁵

---

⁴³Belial: in de Vulgaat synoniem voor Satan, maar hier een aparte duivel.

⁴⁴Javan: De zoon van Japhet en dus de kleinzoon van Noach.

⁴⁵Hemel en aarde waren volgens veel oude dichters de ouders van

510 Hemels eerste zoon en zijn gebroed:
Saturnus, die zijn geboorterecht ontnam,
tot Jupiter, zijn zoon met Rhea, hetzelfde deed;
Aldus regeerde usurpator Jupiter.
Men eerde hen eerst op Kreta's Ida, daarna ⁴⁶
op Olympus' besneeuwde top: de middenlucht
(hun hoogste hemel), of op de Delphische rots,⁴⁷
of in Dodona, en heel de Dorische streek;
Of zij vluchtten met de oude Saturnus
over Adria en 't land der Hesperiden,⁴⁸
520 zelfs naar de afgelegen Keltische eilanden.

Al dezen en nog meer kwamen samen,
hun ogen vochtig en terneergeslagen
waarin toch vaag een glimp van vreugde scheen
omdat ze hun leider niet wanhopig vonden,
en na 't verlies zichzelf niet hadden verloren;
Door hun aanblik even ontzet, herwon hij
snel zijn gewone trots en brede spraak,
niet door inhoud maar door kracht gedragen,
herstelden zijn statige woorden hun kwijnende moed.

530 Op zijn bevel werd onder trompetgeschal
en de oorlogsroep der klaroenen
zijn machtige standaard gehesen, een eer
die Azazel, een rijzige cherubijn,⁴⁹
als zijn recht opeiste: Meteen rolde hij

---

de Titanen. Milton trekt dit enigszins in twijfel met de term 'boasted'.

⁴⁶ Kreta: Rhea, zwanger van Zeus, vreesde dat Chronus zou proberen het kind te doden waarvan voorspeld was dat het hem zou verdringen, dus verstopte zij zich op Kreta waar Zeus door de nimfen werd opgevoed.

⁴⁷ Delphi: het orakel van Apollo was in Delphi, dat van Zeus was in Dodona.

⁴⁸ Adria: de Adriatische Zee.

⁴⁹ Azazel: ook gespeld als Azazael, het Hebreeuwse woord voor 'zondebok'.

het keizerlijk vaandel van de gouden staf,
nu wapperend als een blinkende meteor
goudglanzend, rijk versierd met edelstenen,
engelwapens en trofeeën, terwijl
oorlogsklanken welluidend bleven klinken:

- 540 Daarop steeg vanuit de legerschaar
een kreet op die het helgewelf deed trillen,
en het rijk van oude Nacht en Chaos schudde.⁵⁰
Doorheen de duisternis rezen plots
tienduizend banieren in de lucht, gekleurd
met oriëntaalse tinten; en samen met hen
een onmetelijk woud van speren, helmen en schilden
in dichte rijen, zo ver het oog kon zien.
Dan, marcherend in volmaakte falanx,
op het zoete gluid van dorische fluiten
550 die het gemoed verheffen, trokken zij
ten strijde zoals de helden van weleer:
zich wapenend voor het gevecht, in plaats van woede
kalmte en vastberadenheid uitstralend,
de dood verkiezend boven laffe vlucht.
Op tonen die verontrustende gedachten verjoegen,
vrees, zorg, pijn en twijfel verdreven
uit sterfelijke of onsterfelijke geesten, aldus
schreden zij in stilte verder als eendere macht,
verenigd door éénzelfde gedachte,
560 hun pijnlijke stappen op de verbrande aarde
verzacht door de betoverende muziek.

De wapenschouw vangt aan — een doornig front
van schrikkelijke wapens op één lange rij,
in de gedaante van oude krijgers staan zij
met geordend schild en speer, wachtend
op wat hun grote leider bevelen zal;

---

⁵⁰ Chaos: In Miltons kosmologie heersten Chaos en Nacht over de 'eeuwige anarchie', de vormloze leegte tussen hel en hemel.

Zijn ervaren blik schiet door hun rangen
en overschouwt het hele bataljon:
gezichten en gestalten als van goden!
570 Op 't laatst telt hij hun aantal, Zijn hart
zwellt op van trots en staalt zijn kracht nog meer,
want nooit sinds de schepping van de mens
werd er een macht aanschouwd als dit leger,
glorieuzer dan dat dwergenvolk dat kraanvogels⁵¹
bevocht; Zelfs al verenigde men
't reuzengebroid van Phlegra met Trojaanse⁵²
helden die vochten bij Thebe en Troje, beiden
versterkt met hulpgoden; Evenmin
weerklonk meer glorie uit fabels over Uthers zoon⁵³
580 met zijn Britse en Bretonse ridders,
of over iedere gedoopte of ongelovige
die sindsdien vocht in Aspramont, Damascus,⁵⁴
Marokko, Trebizonde of Montalbán.
Of die Biserta zond uit Afrika⁵⁵
toen Karel de Grote met al zijn edelen viel
bij Fontarabbia. Zo hoog verheven
boven gewone moed van stervelingen,
gehoorzaamden zij toch uit vrees hun baas
die in trotse houding en gedrag

---

⁵¹ Dwergenvolk dat kraanvogels bevocht: In Ilias 3. 1-5 vergelijkt Homerus de kreten van de Trojanen met het geluid dat kraanvogels maken tijdens hun jaarlijkse stormloop naar de zee, wanneer ze pygmeeën op hun pad afslachten.

⁵² Phlegra: In Metamorphosen 10. 233 van Ovidius strijden de reuzen tegen de goden op de vlakte van Phlegra in Macedonië.

⁵³ Uthers zoon: Arthur, zoon van Uther Pendragon.

⁵⁴ Aspramont of Montalban: Kastelen in ridderromans, locaties van grote internationale toernooien.

⁵⁵ Biserta: Legendarische versies van de geschiedenis vertellen over moslims die vanuit Bizerte in Tunesië vertrokken om het Karolingische Spanje te veroveren; eigenlijk vielen moslims Spanje binnen in 711, zo'n 30 jaar voor de geboorte van Karel de Grote.

- 590 boven hen uittorende. Zijn vorm
had niets verloren van zijn schittering,
een gevallen aartsengel wiens glorie
overmaat verloor zoals de zon
die laag moet schijnen door de ochtendmist
met gedempte stralen, of als de maan
haar verduistert onheilsschemering ⁵⁶
werpt op de halve wereld en vorsten
voor hun lot op hun troon doet sidderen.
    Zo troonde de Aartsengel boven allen, zijn glans
- 600 nog niet geheel gedooft: al had de donder
zijn bleek gezicht met littekens doorgroefd,
aasde hij onverschrokken en onuitgeblust
op wraak. Zijn wrede ogen toonden niettemin
een zweem van wroeging en van medeleven
toen hij zijn trawanten gadesloeg,
voordien in hemels vreugd delend, en nu
gedoemd tot eeuwig pijn doorstaan — Miljoenen
geesten door zijn opstand van de hemel
en haar onmetelijke heerlijkheid beroofd!
- 610 Maar zie! Hoe getrouw ze daar staan
hun glorie verschaald, zoals wanneer het vuur
van de hemel de boscik of bergden zengt,
en hun stammen statig, hoewel kaal,
temidden de woestenij blijven staan.
Toen hij begon te spreken, omsloten de flanken
van zijn leger hem en zijn groten
in een halve kring: aandachtig zwijgend.
Driemaal begon hij, en driemaal weende hij,
zijn toorn ten spijt, zoals engelen huilen;
- 620 Ten slotte, tussen 't zuchten, klonken zijn woorden: —
"Myriaden van onsterfelijke geesten!

---

⁵⁶ Tot in de moderne tijd werd aangenomen dat verduisteringen van Maan of Zon de val van vorsten en keizers voorspelden.

O, Machten die slechts God heeft kunnen bedwingen!—
in een strijd, niet roemloos, maar verloren:
Kijk maar naar deze plaats en hoe ons gruwelijk
lot ons heeft getroffen. Maar welke geest,
met de gave van voorspelling en kennis
van verleden of toekomst, kon ooit
voorzien dat deze godenmacht, een leger
zo sterk als dit, kon worden overwonnen?
630 Wie twijfelt er nog aan, ondanks 't verlies,
dat dit machtig heer, de hemel leeg
gelopen na zijn verbanning, op eigen kracht
weer opstijgt en zijn verheven zetel opeist?
Wat mij betreft: ik roep u tot getuige,
hemelheir, of ik door slechte raad
of lafheid in gevaar hoop liet vergaan.
Maar de monarch des hemels zat toen stevig
op zijn troon, gesteund door oude faam,
gewoonte of afspraak zijn koninklijke staat
640 ten volle tonend, maar zijn kracht verbergend —
wat onze daad opwekte en onze val.
Zijn kracht en onze kracht zijn nu bekend,
Nu lokken wij de strijd niet uit, noch voedt
nieuwe oorlog onze vrees: wel raadzaam
is het om bedrog of list te plannen,
om dat te doen waar brute kracht in faalde;
Aldus leert Hij van ons dat wie door kracht
zijn vijand bedwingt, slechts half heeft gewonnen!
De ruimte zou nieuwe werelden kunnen maken;
650 Zo ging het gerucht in de hemel, dat Hij weldra
er één ging scheppen om een nieuw geslacht
te planten dat, door Hem begunstigd, in waarde
gelijk zal zijn aan de hemelzonen.
Daarheen moet, al is 't maar om te spieden,
onze eerste uitbraak gericht zijn, daarheen
of elders, want deze put is niet in staat

hemelse geesten voorgoed te kluisteren, noch
kan deze afgrond ons lang in duister omhullen.

Deze gedachte moet rijpen door beraad;

660 Vrede als onderwerping is uitzichtloos:

Oorlog dus, bedekt of openlijk."

        Zo sprak hij; ter bevestiging van zijn woorden

schoten miljoenen vurige zwaarden omhoog

vanuit de heup van machtige cherubs, de hel

verlichtend met hun plotse gloed. Razend

gingen zij tegen de Hoogste tekeer, met wapens

die de oorlogsdonder dreunden op het

daverend schild, het hemelgewelf tartend.

Een heuvel stond nabij, de top bedekt

670 met vuur en wentelende rook; de rest

met een glanzende korst — een zeker teken

dat in zijn buik metaalerts lag verscholen,

het werk van zwavel. Daarheen spoedde zich

een talrijke brigade op snelle wieken,

zoals verkenners met pik en spade bewapend

het koninklijk leger voorafgaan om geulen te graven

of schansen te bouwen. Mammon leidde hen — ⁵⁷

Mammon, de minst verheven geest die ooit

uit de hemel viel, want zelfs daar

680 richtte hij zijn blik en gedachten

meer neerwaarts naar het betreden goud

van 't hemels plaveisel dan te genieten van wat

gewijd en heilig was om te aanschouwen.

Hij was het ook die de mens verleidde

met vuile handen de aardeschoot te plunderen

en in haar ingewanden te zoeken naar schatten

die beter verborgen waren gebleven. Zijn ploeg

groef in de heuvel snel een diepe wonde,

---

⁵⁷ Mammon: Mammon is Aramees voor 'rijkdom'. Milton zinspeelt ook op Spensers Mammon in de Faerie Queene 2.7.

- en bracht rijke lagen goud aan 't licht.
- 690 Dat zulke rijkdom in de hel zou groeien
mag niet verbazen: de goudvloed aardt hier best.
Dat zij die pronken met sterfelijke dingen
en vol bewondering spreken van Babylon ⁵⁸
en wat de Memphische vorsten presteerden, ⁵⁹
beseffen dat hun roemrijkst monument
in kracht en schoonheid moeiteloos overtroffen
wordt door slechte geesten, die in een uur
voltooiën wat door ontelbare handen en hard
labour nauwelijks in een eeuw zou lukken.
- 700 In het veld nabij, waar naar bereide ruimten
vloeibaar vuur vanuit de poel langs ondergrondse
aderen stroomde, smolt een tweede ploeg
met wondere kunst het zware erts, elk soort
scheidend en het droes afschuimend; een derde
groep stond klaar om in de grond verschillende
vormen te maken en vanuit de kokende
kuilen elke holte tot de rand te vullen
zoals één windstoot van de orgelbalg
menige pijpen van 't instrument doet zingen.
- 710   Alsof de grond het met één machtige adem
had uitgestoten, verscheen een groots bouwwerk
bij 't zoete geluid van stemmen en muziek —
een tempel gelijk, met pilasters alom
en dorische zuilen met gouden architraaf
waaraan geen kroonlijst of fries ontbrak, versierd
met diep reliëf. Het dak verfraaid met goud.
Noch Babylon, noch het grootse Alcairo
evenaarden het in al hun glorie
toen ze hun goden Belarous of Serapis
- 720 een tempel schonken, of hun vorsten kroonden

---

⁵⁸ Babel: De beroemde toren van Babel, gebouwd door Nimrod.

⁵⁹ Memphische: Egyptische. Milton verwijst naar de grote piramides van de farao's.